

УДК 349.42

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.2.28>

**НЕГАТИВНИЙ ВПЛИВ ЗАПРОВАДЖЕННЯ
ЗАКОНОДАВЧОЇ МОДЕЛІ КОРПОРАТИЗАЦІЇ
ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
НА СТАН СУЧАСНОГО АГРАРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА**

Єрмоленко В.М.,

*доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
завідувач кафедри аграрного, земельного
та екологічного права ім. академіка В.З. Янчука
Національного університету біоресурсів і природокористування України
ORCID: 0000-0002-4295-4158
e-mail: vemlaw@gmail.com*

Міхневич Л.В.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри аграрного, земельного
та екологічного права ім. академіка В.З. Янчука
Національного університету біоресурсів і природокористування України
ORCID: 0000-0002-4774-079X
e-mail: Mikhnevych.lv@gmail.com*

Браніцький О.М.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
докторант кафедри аграрного, земельного
та екологічного права ім. академіка В.З. Янчука
Національного університету біоресурсів і природокористування України
ORCID: 0009-0003-4092-3870
e-mail: advokat.branitsky@gmail.com*

Єрмоленко В.М., Міхневич Л.В., Браніцький О.М. Негативний вплив запровадження законодавчої моделі корпоратизації підприємницької діяльності на стан сучасного аграрного підприємництва.

У статті розкриваються негативні наслідки впливу запровадженої цивілістичної моделі суцільної корпоратизації суб'єктів підприємницької діяльності на стан сучасного аграрного підприємництва. При цьому звертається увага на неоднозначне, переважно критичне, ставлення юридичної спільноти (працівників державних органів та науковців) до цього кроку, який спричинить нераціональні зміни суб'єктного складу сільськогосподарських товаровиробників. Констатується новизна зазначених процесів, що зумовило недостатній рівень звернення до цієї проблеми представників аграрно-правової науки. Перший потенційно небезпечний момент полягає у поступовій протягом п'яти років повної ліквідації або корпоратизації такої організаційної форми як підприємство, що потягне за собою припинення і так нечисленної групи державних сільськогосподарських підприємств, які хоча не чинять значного впливу на валове виробництво сільськогосподарської продукції в межах країни, але є навчально-науковими підприємствами вищих навчальних та науково-дослідних закладів, в межах яких апробуються освітні програми і результати наукових досліджень. Таке становище лише поглибить сучасну кризу, передусім селекційної сфери, з прикінцевою незворотною залежністю вітчизняного виробництва від зарубіжного насіння і племінних ресурсів. У свою чергу, відсутність баз навчальної практики студентів зумовить подальше

зниження привабливості української вищої аграрної освіти. Зроблено висновок, що законодавча заборона поняття «підприємство» не грає на користь і діючим корпоративним суб'єктам аграрного підприємництва, передусім агорохолдингам, організаційну структуру яких утворюють корпоративні підприємства, якими управляє холдингова компанія. Однак найбільш суттєву загрозу розглядувана модель корпоратизації становить для існування фермерських господарств, які віднесені до підприємств, не зважаючи на визнання сучасною цивілістичною доктриною і судовою практикою внутрішньофермерських відносин не сімейними, а корпоративними, а фермерських господарств як юридичних осіб – корпоративними товариствами. Єдиною, до того ж дуже спірною підставою включення фермерських господарств до складу підприємств, є положення Господарського кодексу України, якими фермерське господарство віднесено до різновидів приватних підприємств. У статті послідовно аргументується невідповідність цього кроку чинному законодавству.

Ключові слова: корпоратизація, підприємництво, аграрне підприємництво, господарське товариство, холдинг, агрохолдинг, фермерське господарство.

Yermolenko V.M., Mikhnevych L.V., Branitskyi O.M. The negative impact of the introduction of the legislative model of corporatization of entrepreneurial activity on the state of modern agrarian entrepreneurship.

The article reveals the negative consequences of the impact of the introduced civil model of complete corporatization of business entities on the state of modern agrarian entrepreneurship. At the same time, attention is drawn to the ambiguous, mostly critical, attitude of the legal community (employees of state authorities and scholars) to this step, which will cause irrational changes in the subject composition of agricultural producers. The novelty of the aforementioned processes is noted, that has led to an insufficient level of attention to this problem by representatives of agrarian and legal science. The first potentially dangerous point is the gradual, over five years, complete liquidation or corporatization of such an organizational form as an enterprise. This can lead to the liquidation of small group of state agricultural enterprises which, although do not have a significant impact on the gross production of agricultural products across the country, but they are educational and scientific enterprises of higher educational and research institutions, in which educational programs and scientific research results are tested. This situation will only deepen the current crisis, primarily in the breeding sphere with the final irreversible dependence of domestic production on foreign seeds and breeding resources. In turn, the lack of bases for students' educational practice will lead to a further decrease in the attractiveness of Ukrainian higher agricultural education. It is concluded that the legislative ban on the concept of «enterprise» does not benefit the existing corporate entities of agricultural entrepreneurship, primarily agro-holdings, the organizational structure of which is formed by corporate enterprises managed by a holding company. However, the most significant threat of the considered model of corporatization poses to the existence of farms, which are classified as enterprises, despite the recognition by modern civility doctrine and judicial practice of intra-farm relations not as family, but as corporate, and farms as legal entities – corporate companies. The only, and very controversial, basis for including farms in the structure of enterprises is the provisions of the Economic Code of Ukraine, which classify farms as types of private enterprises. The article consistently argues that this step is not accordance with current legislation.

Key words: corporatization, entrepreneurship, agrarian entrepreneurship, business partnership, holding, agro-holding, farming.

Постановка проблеми. Нещодавно, а саме 9 січня 2025 року парламентом було прийнято Закон України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» (далі – Закон), який наразі очікує схвалення Президентом України, причому поки що відсутні будь-які видимі перестороги до його не підписання главою держави. Між тим, досить тривале обговорення проекту цього Закону за № 6013 [1] (далі – законопроект 6013), який був прийнятий у цілому, виявило досить неоднозначне, переважно критичне, ставлення юридичної спільноти до запроваджуваної ним концепції суцільної корпоратизації організаційно-правових форм сучасного підприємництва усіх форм власності і у всіх без виключення секторах економіки країни. Як наслідок, не залишається осторонь і аграрний сектор. Утім поширення корпоратизації на всі форми аграрного підприємництва тягне за собою цілу низку негативних аспектів.

Стан опрацювання проблематики. Зважаючи на новизну поширення законодавчої моделі суцільної корпоратизації суб'єктів підприємницької діяльності на аграрний сектор економіки, цим питанням в теорії аграрного права, на жаль, поки що приділено недостатньо уваги. Винятком є напрацювання одного з авторів цієї статті [2; 3; 4], чого звичайно мало для формування всебічної об'єктивної оцінки піднятого питання.

Мета статті полягає у заповненні прогалин теоретичної оцінки нещодавно запровадженої законодавчої моделі корпоратизації суб'єктів підприємницької діяльності у контексті її поширення на аграрний сектор економіки.

Виклад основного матеріалу. Передусім слід зазначити, що згідно ч. 1 ст. 22 аналізованого Закону передбачається протягом п'яти років з дня набрання ним чинності повністю ліквідувати або корпоратизувати таку організаційну форму, як підприємство, визначення і різновиди яких закріплені у ст. 1. Це перекреслює можливість існування і так нечисленної групи державних сільськогосподарських підприємств, яких на кінець 2023 р. нараховувалось лише 201 підприємство, тобто всього 0,4 % від загальної кількості суб'єктів аграрного підприємництва. З наведеної інформації випливає висновок про незначну кількість і питому вагу державних сільськогосподарських підприємств, які, на перший погляд, не чинять значного впливу на валове виробництво сільськогосподарської продукції в межах країни. Пересторога полягає в тому, що це навчально-наукові підприємства вищих навчальних та науково-дослідних закладів, в межах яких апробуються освітні програми і результати наукових досліджень. А, як показує попередня практика, в умовах нашої дійсності корпоратизація державних підприємств – це прямий і короткий шлях до їх приватизації. Таке становище лише поглибить сучасну кризу, передусім селекційної сфери з прикінцевою незворотною залежністю вітчизняного виробництва від зарубіжного насіння і племінних ресурсів. У свою чергу, відсутність баз навчальної практики студентів зумовить подальше зниження привабливості української вищої аграрної освіти.

Разом з тим законодавча заборона поняття «підприємство» не грає на користь і діючим корпоративним суб'єктам аграрного підприємництва. Так, навіть така «найкорпоративніша» за своєю природою організаційно-правова форма як агрохолдинг отримує для себе певні негативні наслідки. Адже, починаючи вже зі ст. 1 Закону України «Про холдингові компанії в Україні» [5], далі по всьому порівняно невеликому тексту цього Закону понад п'ятдесят разів міститься посилання на *корпоративне підприємство* як господарське товариство, холдинговим корпоративним пакетом акцій (часток, паїв) якого володіє, користується та розпоряджається холдингова компанія. Це є чітким проявом тісного переплетення агрохолдингової сфери з поняттям «підприємство», яке у разі його зникнення зі вжитку досить складно замінити відповідним корпоративним аналогом без побоювання дублювання «масла масляного», бо корпоративне підприємство вже є корпорацією.

Наступну суттєву загрозу розглядуваній Закон становить для існування фермерських господарств, які він у ст. 1 чомусь відносить до підприємств, не зважаючи на визнання сучасною цивільно-правовою доктриною і судовою практикою внутрішньофермерських відносин не сімейними, а корпоративними, а фермерських господарств як юридичних осіб – корпоративними товариствами [6, с. 12, 17]. Єдиною, до того ж дуже спірною підставою включення фермерських господарств до складу підприємств, є ст. 114 ГК України «Фермерське господарство», яка змістовно включена до гл. 11 «Приватні підприємства. Інші види підприємств». Тим більше, що ГК України надалі у ч. 1 ст. 150 сам розмежував фермерські господарства і сільськогосподарські підприємства за функціональним критерієм, коли земля надається для ведення фермерського господарства, а сільськогосподарським підприємствам – для господарської діяльності.

Для порівняння вже наступна ст. 114¹ ГК України також прямо відносить до підприємств сільськогосподарський кооператив та сільськогосподарське кооперативне об'єднання. Тим не менш, вони не потрапили до переліку підприємств, визначеного вищевказаною ст. 1 Закону, та автоматично – під корпоратизацію. Єдиним, хоча недостатньо переконливим поясненням цьому вбачається віднесення Цивільним кодексом України поряд з господарськими товариствами також і кооперативів, включаючи сільськогосподарські, до складу підприємницьких (ст. 84) і непідприємницьких (ст. 86) товариств. При цьому незрозумілим і неприйнятним є змішування законодавцем абсолютно різної корпоративної і кооперативної природи господарських товариств і кооперативів.

У кінцевому підсумку, фермерське господарство з досить незрозумілих причин стало жертвою традиційного протистояння між цивільно-правовою та господарсько-правовою доктринами, де

перемогла перша з них, результатом чого стало алогічне розширення родового поняття «підприємство» за рахунок видового поняття фермерського господарства.

Як наслідок, згідно ч. 1 ст. 20 розглядуваного Закону України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» з моменту набрання ним чинності буде заборонено створювати юридичні особи в організаційно-правовій формі фермерського господарства, а протягом п'яти подальших років – існуючі фермерські господарства мають корпоратизуватись або ліквідуватись.

Наразі фермерські господарства, яких нараховується 31,9 тис, є наймасовішою організаційно-правовою формою аграрного підприємництва, що охоплює кількісний сегмент 67,0 % від загальної кількості його суб'єктів. Крім того, фермерство, як історичний аналог нашого селянського господарства, є визнаною в усьому світі прогресивною формою ведення сільськогосподарського виробництва. До того ж слід згадати подану до парламенту в недалекому минулому пропозицію визнати на конституційному рівні фермерське господарство основою аграрного устрою України. І хоча ця пропозиція, до речі подана 174 народними депутатами у вигляді законопроекту № 6236/П «Про внесення змін до статті 41 Конституції України щодо реалізації прав українських громадян на землю, збереження власності на сільськогосподарські землі в руках громадян України та сталого розвитку села на основі фермерських господарств» [7], так і не була прийнята, це свідчить про вагому суспільну оцінку ролі фермерства та його перспектив.

З цього погляду найбільшу небезпеку створює ст. 20 законопроекту, якою забороняється створення у «перехідний період» (5 років з дня прийняття Закону) юридичних осіб у організаційно-правовій формі фермерського господарства. Щодо існуючих фермерських господарств висувається безальтернативна вимога протягом перехідного періоду «прийняти рішення про реорганізацію у вигляді злиття з господарським товариством, приєднання до господарського товариства, перетворення в господарське товариство об'єднання з існуючим господарським товариством або перетворення в господарське товариство, чи ліквідацію фермерського господарства». Як наслідок, фермерські господарства як окрема організаційно-правова форма юридичних осіб мають зникнути протягом п'яти років з дня прийняття Закону.

На цьому фоні безумовно можуть виникнути певні заперечення, які стосуються можливості подальшого існування і створення нових фермерських господарств у формі фізичних осіб-підприємців. Разом з тим зазначена форма фермерських господарств викликає цілком обґрунтовані сумніви у їх життєздатності, не говорячи про можливість бути форпостом аграрного підприємництва. Адже відповідно до підп. 4 п. 291.4 ПК України щодо фізичних осіб-підприємців, які провадять діяльність виключно в межах фермерського господарства, встановлена вимога наявності площ сільськогосподарських угідь та/або земель водного фонду не менше 0,5 га, але не більше 20 га сукупно. Така площа однозначно не сприяє створенню фінансово міцного прошарку фермерства з потужним механізмом розширювального відтворення, даючи можливість мати лише «мініфермерські» господарства з простим відтворенням, які приречені на поступове відмирання.

І це відбувається на фоні прямої суперечності зазначених положень аналізованого Закону ст. 42 Конституції України, що закріплює і гарантує право вільного вибору виду підприємницької діяльності. Для порівняння, п. 4 ч. 1 ст. 3 ЦК України також виокремлює принцип свободи підприємницької діяльності, не забороненої законом. Звідси виникає питання щодо законності заборони фермерського господарства при існуванні Закону України «Про фермерське господарство», у якому фермерство розглядається як окремий вид підприємницької діяльності. По-суті цивілістичний за своїм змістом Закон України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» первісно був спрямований на обмеження вільного вибору підприємницької діяльності, суперечачи як конституційному та аграрному, так і безпосередньо цивільному законодавству.

У цій ситуації неочікуваною виглядає реакція Мінгрополітики, пропозиції якого до законопроекту 6013 [8], не містять жодної згадки про долю фермерських господарств, наче їх вже не існує. Натомість приємно дивує Експертний висновок Міністерства фінансів України до цього законопроекту [9], п. 8 якого присвячений безпосередньо фермерським господарствам і містить концептуальний висновок, що діяльність фермерських господарств регулюється спеціальним законом, з нормами якого законопроект не узгоджується.

Висновки. Закономірним наслідком суцільної корпоратизації суб'єктів аграрного підприємництва буде подальший розвиток крупних корпорацій, передусім агрохолдингів, з перманентним

перерозподілом земельних ресурсів на користь останніх, що в цілому відповідає дії економічного закону монополізації будь-якого виду підприємницької діяльності, з чим однак триває постійна боротьба в розвинених країнах світу. Адже монополізація виробництва означає ущемлення середнього класу виробників, які є основою економічного укладу зазначених країн. В аграрному секторі України – це, передусім, фермерські господарства. При цьому дивує реакція парламенту, який не дивлячись на негативні відгуки державних органів і науковців, послідовно протягом тривалого часу (декілька років) реалізовував політичний курс суцільної корпоратизації економіки, що суперечить не лише Конституції України, а й безпосередньо ЦК України у частині прямого заперечення принципу вільного вибору виду підприємницької діяльності та відповідно – її організаційної форми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період: проект Закону України від 09.09.2021 р. № 6013. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72707 (дата звернення: 30.10.2024).
2. Єрмоленко В.М. Правові проблеми фермеризації як основи забезпечення продовольчої безпеки. Продовольча безпека в умовах сучасних викликів: національно-правовий та міжнародний аспекти: зб. матер. та тез доповідей учасників Дискусійної панелі VI Харківського Міжнар. юрид. форуму (м. Харків, 07 жовтня 2022 р.) / за ред. Т.В. Курман, В.П. Станіславського. Харків: Юрайт, 2022. С. 37–41.
3. Єрмоленко В.М. Організаційно-правові форми сучасного агробізнесу: стан і примарні перспективи. Агробізнес в умовах агроєкоциду: сучасні виклики, проблеми відповідальності та уроки сталості: збірка матеріалів та тез доповідей учасників панельної дискусії VII Харківського міжнародного юридичного форуму (м. Харків, 29 вересня 2023 р.). Харків: Юрайт, 2023. С. 44–47.
4. Єрмоленко В.М. Сучасні законодавчі загрози фермерству як важливому суб'єкту забезпечення продовольчої безпеки. Правове забезпечення екологічної та продовольчої безпеки в умовах збройних конфліктів та кліматичних змін: світовий досвід та Україна: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 75 річниці Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України (м. Київ, 15 листопада 2024 р.). Київ: Видавництво «Наукова Столиця», 2024. С. 143–146.
5. Про холдингові компанії в Україні: Закон України від 15.03.2006 р. № 3528-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3528-15#Text> (дата звернення: 30.11.2024).
6. Спасибо-Фатєєва І.В. Поняття фермерського господарства. Фермерські господарства як учасники цивільних та земельних правовідносин: за матеріалами судової практики: монографія / за ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: ЕКУС, 2022. С. 7–28.
7. Про внесення змін до статті 41 Конституції України щодо реалізації прав українських громадян на землю, збереження власності на сільськогосподарські землі в руках громадян України та сталого розвитку села на основі фермерських господарств: проект Закону України від 23.01.2019 р. № 6236-П. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65374 (дата звернення: 07.02.2025).
8. Пропозиції Міністерства аграрної політики та продовольства України до проекту закону «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період». URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/bills_documents/document-2510413.pdf (дата звернення: 30.10.2024).
9. Експертний висновок Міністерства фінансів України до законопроекту 6013 згідно зі статтею 27 Бюджетного кодексу України. URL: <file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/document-3147414.pdf> (дата звернення: 30.10.2024).